IQTISODIY O‘SISH MAKROIQTISODIY BARQARORLIKNING PIROVARD NATIJASI SIFATIDA

Toshmamatova Zuhra Shermatovna
Guliston davlat universiteti talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.19648023

Annotatsiya. *Iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda milliy iqtisodiyotning makrodarajadagi barqarorligi asosiy omil hisoblanadi. Ushbu maqolada makroiqtisodiy barqarorlikning nazariy jihatlari, makroiqtisodiy barqarlorlikka erishish yo‘llari, iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda hududiy o‘sishni ahamiyati, iqtisodiy o‘sishni ta’minlash masalalari ochib berishga harakat qilingan.*
Kalit so‘zlar: *hududiy o‘sish, iqtisodiy muvozanatlik, iqtisodiy o‘sish, iqtisodiy barqarorlik, ishlab chiqarish unumdorligi, iqtisodiy o‘sish turlari.*
Аннотация. *В обеспечение экономического роста основным фактором является макроэкономические стабильности национальной экономики. В данной статье основное внимание уделено на раскрытые теоретические аспекты макроэкономической стабильности пути достижения макроэкономической стабильности, решения проблемы обеспечения экономического роста.*
Ключевые слова: *экономические равновесия, экономический рост, экономическая стабильност, производственая производительность, виды экономического роста.*
Abstract. *Macroeconomic stability is the main factor of ensuring economic growth. Theoretical aspects of macroeconomic stability, problems of ensuring economic growth, ways of reaching macroeconomic stability are discussed in the given article.*
Key words: *Economic equilibrium, economic growth, economic stability, efficiency of production, types of economic growth.*

Kirish. Iqtisodiy o‘sish iqtisodiyot erkinlashuvining chuqurlashuvi va miqyosi kengayishi, valyuta bozorining barqarorlashuvi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatining jadal sur’atlarda rivojlanishini ta’minlaydi.

O‘zbekistonda bozor munosabatlariga o‘tishning birinchi bosqichida iqtisodiyot sohasida yuz bergan tub o‘zgarishlar asosida keyingi bosqichning strategik maqsadlari va yo‘nalishlari: iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va isloh etishni yanada chuqurlashtirish, investitsiya faoliyatini kuchaytirish, chuqur tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish va shu negizda iqtisodiy barqaror o‘sishni ta’minlab, bozor munosabatlarini to‘liq joriy etish belgilab olindi.

Keyingi yillarida xom-ashyo resurslarini chuqur qayta ishlash, yuqori qo‘shilgan qiymatli tovarlar ulushining ortishiga qaratilgan tarkibiy siyosatni amalga oshirish natijasida mamlakat yalpi ichki mahsuloti tarkibida qishloq xo‘jaligi ulushining pasayishi va sanoat, xizmat ko‘rsatish sohalarining ulushi ortishi kuzatilmoqda.

Bu esa bank tizimining mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sish sur’atlarini saqlash va milliy ustuvor tarmoqlar raqobatdoshligini oshirish, iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan yangilashdagi o‘rnini kengaytirishga xizmat qildi. Ushbu vazifalar doirasida bank tizimi nazoratini Bazel qo‘mitasining yangi tavsiyalari asosida takomillashtirish, bank tizimi va alohida banklarning yuqori xalqaro reyting baholariga ega

bo‘lishini ta’minlash, tijorat banklarining resurs bazasini yanada kengaytirish, ularning investitsiyaviy faolligini kuchaytirish hamda iqtisodiyotni tarkibiy o‘zgartirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash bo‘yicha strategik muhim investitsiya loyihalarini amalga oshirishga, tarmoqlarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltiriladigan kreditlar hajmini ko‘paytirish kabi muhim chora-tadbirlarni davom ettirish rejalashtirilmoqda.

Iqtisodiy o‘sish muayyan qonuniyatlar asosida sodir bo‘ladi. Ba’zan uni harakatlantiruvchi kuch siklik ahamiyat kasb etsa, boshqa paytlarda ekstensiv va intensiv omillarga bog‘liq bo‘ladi. Shubhasiz, davlatning siyosati iqtisodiy jarayonlarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatishi yoki jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy institutlarga ta’sir etishi orqali bilvosita ta’sirga egadir. Iqtisodiy o‘sishning yuqori sur’atlarda sodir bo‘lishi yoki sustlashuvi ayrim hollarda siklik hususiyatga emas, balki aynan davlat siyosatining amalga oshirilishi bilan bog‘liqligi kuzatiladi.

Odatda, yuqori sur’atdagi iqtisodiy o‘sish iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarning amalga oshirilayotgan davriga to‘g‘ri keladi.

“Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan **innovatsion rivojlanish yo‘liga o‘tmoqdamiz.** Bu bejiz emas, albatta. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g‘oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi. Innovatsiya – bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo‘lsak, uni aynan innovatsion g‘oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak. Shuning uchun biz Innovatsion rivojlanish vazirligini tashkil etdik va uning oldiga aniq vazifalarni qo‘ydik. Bu vazirlik nafaqat iqtisodiyot sohasida, balki butun jamiyat hayotida eng muhim loyihalarni amalga oshirishda o‘ziga xos lokomotiv rolini bajaradi, deb ishonamiz ”[1].

Mamlakat iqtisodiyoti tarkibining ahamiyati iqtisodiyot tarmoqlari o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashda, ularning samaradorligini oshirishda va barqaror iqtisodiy o‘sishga erishishda ko‘rinadi. Iqtisodiyotning tarkibiy tuzilishi mamlakatlar rivojlanishining xususiyatlariga bog‘liq holda o‘zgarib boradi. Iqtisodiyotdagi tarkibiy siljishlar mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sishini ta’minlashdagi muhim omillardan hisoblanadi.

Iqtisodiyotdagi tarkibiy siljishlarni baholashda iqtisodiyot tarkibiga asosan tarmoq, takror ishlab chiqarish, mintaqaviy va tashqi savdo jihatidan qaraladi. Iqtisodiyotdagi tarkibiy siljishlar tarmoq jihatdan qaralganda, asosiy uch tarmoq: sanoat, qishloq xo‘jaligi va xizmatlar ko‘rsatish sohalarining umumiy ishlab chiqarishdagi ulushi yoki ushbu tarmoqlarda band bo‘lgan aholi soniga qarab aniqlanadi. Mamlakat iqtisodiy o‘sishining dastlabki bosqichlarida mazkur uch tarmoqning iqtisodiyotdagi ulushi jihatidan qishloq xo‘jaligi ustunlik qilsa, iqtisodiy o‘sishning keyingi bosqichlarida sanoat va yuqori iqtisodiy o‘sish pallasida esa xizmatlar ko‘rsatish sohasining yetakchilik qilishi kuzatiladi.

Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, sanoatning qazilma tarmoqlariga nisbatan qayta ishlab chiqarish sanoat tarmoqlari ko‘proq iqtisodiy naf keltiradi, u ichki bozorga mo‘ljallangan. Lekin shuni aytish kerakki, ichki bozorning sotib olish qobiliyati har doim ham yetarli darajada emas, shuning uchun tayyor sanoat mahsulotlarini keng eksport qilishning zarurati tug‘iladi. Shuningdek,

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2024 yil. http://www.press-service.uz/ru/lists/view/

iqtisodiyotda mahalliy tabiiy resurslardan foydalanayotgan xom ashyo tarmoqlari ham yangi texnologiyalar asosida rivojlanishi zarur. Mamlakat iqtisodiyotida tarkibiy siljishlar sanoat tarmoqlarining sifat jihatdan siljishi, ko‘p resurs foydalanishdan resurslarni tejash texnologiyasiga o‘tishni talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda iqtisodiyotdagi tarkibiy siljishlar mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sishini ta’minlashdagi muhim omillardan biri sifatida unig hozirgi holati, muammolari va istiqbollari tizimli tahlil qilindi. Ishda iqtisodiy tahlil, statistik ma’lumotlarni solishtirish, kuzatish va ekspert baholash usullaridan foydalanildi. Shuningdek, mahalliy va xorijiy tajribalar o‘rganilib, ularning o‘ziga xos jihatlari tahlil asosida umumlashtirildi. Tadqiqot natijalari iqtisodiy o‘sishni ta’minlash masalalari bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharhi. Rus iqtisodchi olimi S.D. Alekseyevichning fikricha, iqtisodiyot tarkibi uzoq muddatli davrda mamlakat iqtisodiy o‘sishining muhim shart-sharoitlarini yuzaga keltiradi. U miqdoriy va sifat xususiyatlariga ega bo‘lib, milliy iqtisodiyotdagi o‘zgarishlarni aks ettiradi. Iqtisodiyot tarkibi mamlakat milliy iqtisodiyotining barqarorligi va havfsizligini tavsiflaydi. Shuning uchun iqtisodiyotda miqdoriy va sifat jihatdan tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish davlat iqtisodiy siyosatining asosiy maqsadlaridan biridir [4].

Iqtisodiyotda tub tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish, ya’ni iqtisodiyotni tarkibiy jihatdan qayta qurish ishlab chiqarishning texnologik yangilanishi va uning tashqi hamda ichki o‘zgarishlarga moslashishi zaruriyatini aniqlovchi ishlab chiqarish kuchlarining katta miqdordagi tarkibiy o‘zgarishlarini ifodalaydi. Bunda muhim maqsad: ishlab chiqarishni qayta tashkil etish, jumladan, korxonalarning samarasiz bo‘g‘inlarini yo‘q qilish yoki qo‘shib yuborish, jismonan va ma’nan eskirgan asosiy vositalarni almashtirish, texnik yangiliklarni kiritish hamda yangi mahsulot turlarini ishlab chiqarishdir. Bularning bari tarmoqlararo, hududiy, texnologik, institutsional va ishlab chiqarishning boshqa muhim tarkibiy siljishlariga olib keladi.

Iqtisodchi olim A.A. Kushnarevning fikricha, iqtisodiyotdagi tarkibiy o‘zgarishlar iqtisodiy samaradorlikni, jahon va milliy bozorlarda raqobatbardoshlikni kamaytiruvchi yoki oshiruvchi iqtisodiyotning turli tarmoqlari, sektorlari, hududlar, korxonalar turlari, texnologik ukladlar va iqtisodiy tizimning boshqa elementlari o‘rtasidagi o‘zaro nisbatlarning mavjud o‘zgarishi hisoblanadi.

Iqtisodiy o‘sish sur’atlarining yuqori darajada saqlanishi va barqaror saqlanishining asosiy omillari bo‘lib, eksport salohiyatining yuqori sur’atlarda oshishi hamda iqtisodiyotda keng ko‘lamdagi investitsiyalarning amalga oshirilishi hisoblanadi.

Tahlil va natijalar. Har bir rivojlanayotgan va iqtisodiyotida tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirayotgan mamlakat kabi O‘zbekistonda ham xorijiy investitsiyalarni jalb qilish doim ustuvor masala bo‘lib kelgan. Jahon amaliyotida xorijiy investitsiyani jalb qilishda ikki masalaga katta e’tibor beriladi:

birinchidan, xorijiy tadbirkor kapitalni milliy iqtisodiyotga bir marta olib kiradi (ishlab chiqarishni xarid qilish yoki tashkil etishda), uning daromadi repatriatsiya qilinishi esa uzluksiz davom etadi. Daromadning qayta investitsiyalash masalasi esa ancha nozik hisoblanadi va bunday qarorni qabul qilinishi mamlakatdagi umumiy investitsiya muhiti va valyuta konvertatsiyasi kabi omillarga bog‘liq bo‘ladi;

ikkinchidan, xorijiy tadbirkor kapitalni asosan milliy iqtisodiyotning maksimal darajada foyda olish imkoni mavjud sohalariga yo‘naltirishga harakat qiladi. Bu, o‘z navbatida, sohalarni

rivojlantirishda milliy manfaatlarga to‘g‘ri kelmasligi mumkin. Shu bilan birga, ekologiya me’yorlari yuqori bo‘lgan rivojlangan mamlakatlardan ekologiyaga ahamiyat bermaydigan rivojlanayotgan mamlakatlarga atrof muhitga zarar keltiradigan korxonalarning kirib kelishi masalasi ham muhim o‘ringa ega.

Ma’lumki, mamlakat investitsiya muhitini ijobiy baholashda, avvalambor, siyosiy barqarorlikka katta ahamiyat beriladi. Mamlakatda hukm surayotgan siyosiy barqarorlik investor o‘z faoliyatini sinchkovlik bilan rejalashtirish va darhol foyda olish emas, balki uzoq muddatga mo‘ljallangan investitsiya loyihalarini tuzishi uchun zamin yaratadi. O‘zbekistondagi investitsion muhit Markaziy Osiyo mamlakatlari ichida eng barqarori hisoblanadi.

Bozor amal qilayotgan har qanday mamlakatda iqtisodiy o‘sishni ta’minlash xo‘jalik yuritish shakllarining olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar talabiga qay darajada javob berishi bilan hamda amal qilishi bilan uzviy bog‘liqdir. Milliy iqtisodiyotni barqarorligi va uni iqtisodiy jihatdanrivojlanishi, eng avvalo makroiqtisodiyot darajasida iqtisodiy muvozanatlikka erishishni talab etadi.

Iqtisodiy muvozanatlik esa milliy iqtisodiyotning amal qilish shakli bo‘lib, uning harakat darajalari va qo‘lami turlicha bo‘ladi. Iqtisodiy o‘sishning muhim omili sifatida iqtisodiy muvozanatlik bizning fikrimizcha, shunday iqtisodiy jarayonki, bunda xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarning asosiy qismiy o‘z iqtisodiy faoliyatlaridan qoniqish hosil qilishib, uni o‘zgartirishga iqtisodiy sabab qidirmaydi. Ammo bizning fikrimizcha, bunday holat qisqa muddatlidir, chunki bu holda ishlab chiqaruvchi sub’ektlar o‘rtasida iqtisodiy raqobatni chuqurlashtirishga, o‘zoq muddatga mo‘jallangan strategik rejalar, dasturlar tuzishga hamda ularni amalga oshirishga majbur qiladi. Demak, har qanday shakldagi iqtisodiy muvozanat nisbiy xarakteriga ega bo‘lib, ularni makrodarajada uzoq muddat ichida saqlanishi iqtisodiy barqarorlik kategoriyasi bilan ifodalanadi.

Iqtisodiy barqarorlik tushunchasini mazmuni uzviy bog‘langan ikki jarayon o‘rtasidagi muvozanatning qisqa davr ichida, saqlanib turishini ifodalaydi. Makrodarajadagi iqtisodiy barqarorlik eng avvalo yalpi talab va yalpi taklif o‘rtasidagi muvozanat orqali erishiladi. Hamda qlar o‘rtasidagi muvozanat boshqa iqtisodiy muvozanatni ta’minlashga asos yaratadi va ta’sir ko‘rsatadi. Bunday maroiqtisodiyot darajasidagi muvozanatlarga ishlabchiqarish bilan is’temol, ishlab chiqarish bilan jamg‘arma, aholining shaxsiy pul daromadlari bilan aholi is’temol tavarlari va xizmatlari, bozordagi investitsion tovarlar bilan aholi is’temol tovarlari, nominal ish haqi bilan real ish haqi, ishlab chiqarish omilarining sarflanish natijalari bilan daromadlarning taqsimlanishi o‘rtasidagi muvozatliklar kiradi. Bir holatini inobatga olish zarur ya’ni, iqtisodiy muvozanatlarni amaldagi kurinishlaridan xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarni qanoatlanishi hamda ijtimoiy ishlab chiqarishning rivojlantirishning muhim sharti hamdir. Shu bilan birgalikda u makro va mikro iqtisodiyot miqyosida iqtisodiy o‘sishni muhim omili bo‘lib, xizmat qiladi. Bizning fikrimizcha masalaning ikkinchi tomoni ham bor, ya’ni iqtisodiy faoliyati bilan shug‘ulayotganlarni mavjud iqtisodiy sharoit qanoatlantirsa hamda iqtisodiy faoliyatining bundan keyingi harakatidan manfaatdorligi, qiziqishni ortishiga yordam berishiga sharoit yaratilsa, o‘shandagina iqtisodiy o‘sish ro‘y berishi mumkin. Agar, jamiyatda vujudga kelgan iqtisodiy muvonatlik holati iqtisodiy sub’ektlar manfaatiga, qiziqishga zid kelsa, jamiyat mavjud iqtisodiy resurslaridan samarali foydalana olmaydi, iqtisodiy o‘sish sur’ati, aholi turmush darajasi pasayib va iqtisodiyotda tanglik alomatlari paydo bo‘la boshlaydi.

Iqtisodiy faoliyat sub’ektlarini jamiyatdagi mavjud iqtisodiy shart-sharoitdan qoniqishi, ularni tashabbuskorligining o‘zaro uyg‘unlashuvi, iqtisodiy muvozanatlikda o‘z ifodasini

topadi. Bu holda iqtisodiy muvozanat ishlab chiqarishning shakli va turidan qat'iy nazar bozor sub'ektlarining faoliyatining faolashtirishga undashi lozim.

Iqtisodiy rivojlanish tug'risida so'z yuritganda nafaqat mahsulot ishlab chiqarish hajmining o'sishi, balki ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan boshqa iqtisodiy ko'rsaikichlar, ya'ni xo'jalikning ustav kapitali oshishi, daromadi foyda miqdorining kupayishi, xo'jalikda ishlaydiganlarning soni ish haqi miqdori, kapital sig'imi va qaytimi kabi ko'rsatkichlarning ijobiy tamonga o'zgarishning qamrab oladi.

Demak, iqtisodiy o'sish deganda, qisqa davr davomida real ishlab chiqarishning ko'paiyishini emas, balki o'zoq davr ichida, iqtisodiy imkoniyatlaridan kelib chiqan holda, real ishlab chiqarishning iqtisodiy resurslar bilan birgalikda o'zgarishi yoki o'zoq vaqt oralig'ida ishlab chiqarish salohiyatini bir muvozanatlik holatidan ikkinchi muvozanatlik holatiga o'tishi tushunishi lozim. Iqtisodiy o'sishini o'rganishda asosiy e'tiborini uning sur'atlariga berish lozim.

Shu sababli real iqtisodiy o'sishini tahlil qilganda nafaqat uning jo'shqinligini belgilovchi omillarini, balkim makroiqtisodiyot darajasida tarmoqlararo va institutsional tarkibiy o'zgarishlarini, hamda davlatning bu yo'nalishda olib borilayotgan ichki va tashqi iqtisodiy siyosatini ham o'rganish ham zarur.

Ma'lumki, real iqtisodiy o'sish o'z ifodasini iqtisodiy resurslarining cheklanganligi bilan ehtiyojlarini cheksizligi o'rtasidagi ziddiyatining takrorlanishi va yechimini topadi. Ushbu ziddiyatni yechish, bizning fikrimizcha ikki usulda amalga oshiriladi: Birinchidan, bu ishlab chiqarish imkoniyatlarin kupaytirish bo'lsa, ikkinchidan, mavjud ishlab chiqarish imkoniyatidan samarali foydalanish yo'l-yo'riqlarini izlab topishdan iboratdir. Lekin, har ikkala usulning amal qilishi mobaynida yangi ehtiyojlarvujudga kela veradi.

Ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengayishi nafaqat ijtimoiy ehtiyojlarining miqdor jihatdan o'sishga, balki tarkibiy o'zgarishiga ham bevosita bog'liqdir. Real holatda aholini qaysi bir qismi, qanday tovarni qisqa vaqt ichida afzal ko'rishi tez o'zgarib, ishlab chiqarish resurslari va ishlab chiqarishning tarkibi unga tez moslasha olmaydi, ya'ni ehtiyojlari o'zgarishi sur'ati bilan ularni qondirish imkoniyati vaqtida bir-biriga mos kelmaydi.

Hozirgi vaqtda iqtisodiy o'sishga ikki yoqlama yondashish keng tarqalmoqda. Birinchi yo'nalish bu iqtisodiy faoliyatning natijasi sifatida qabul qilingan real yalpi milliy mahsulot, yalpi ichki mahsulot yoki real milliy daromad hajmining o'sish sur'ati, ikkinchisi esa, bu real milliy mahsulot va real milliy daromadning jon boshiga to'g'ri kelishidir. Bizning fikrimizcha yuqoridagi yo'nalishdan qaysi birini tanlash ushbu masalani yechishini yechishi uchun qo'shgan maqsadiga bog'liq. Birinchi yo'nalishdagi iqtisodiy o'sishni aniqlash ko'p hollarda davlatning takror ishlab chiqarish salohiyatini aniqlash maqsadida ishlatilsa, ikkinsichisi esa, jamiyat asoslarining turmush darajasi dinamikasini hamda bu ko'rsatkichlarni boshqa mamlakatlar bilan taqozlash uchun ishlatiladi.

Real ishlab chiqarishning hajmi uning tarkibiy jamiyatda mavjud bo'lgan institutsional o'zgarishlar bilan birgalikda hamohang olib borilishi lozim. Bu masala ham mvozanatning muhim masalasi bo'lib, uni e'tibordan chetda qoldirish mumkin emas.

Bunday sharoitda muvozanatli iqtisodiy o'sishni ta'minlashda bozor mexanizmlaridan tashqari davlat mexanizmlarining roli oshib boraveradi. Iqtisodiyot nazariyasiga oid bo'lgan adabiyotlarda keng yoritilgan E.Domar va R.Xarrodning iqtisodiy o'sish nazariyalari mavjud bo'lib o'rganish va hisobga olish foydadan holi emas. Masalan E.Domar modelida uzoq muddatli iqtisodiy o'sishga aholining to'la bandlik muammosi hisobiga olingan bo'lsa, R.Xarrod

modelida esa, iqtisodiy o‘sish nafaqat tenglamalar asosida ularning nisbatlari balki ularning funksional aloqalari hamda tadbirkorligini psixologik motivlari ham hisobiga olinadi. Albatta, bu sharoitlarning hisobiga olinishi qisqa va o‘zoq muddatlarga mo‘jallangan iqtisodiy muvozanatlikni ta’minlashda va uning tendensiyasini aniqlashda katta ahamiyat kasb etadi.

Iqtisodiy o‘sish nazariyasida iqtisodiy o‘sish o‘zoq va nihoyatda o‘zoq muddatli davrlarga bo‘lib o‘rnatiladi. Lekin, shuni aytish kerakki muddat jihatdan iqtisodiy o‘sishning “uzoq va nihoyatda uzoqqa” bo‘linishi asosan o‘zining konseptual muhimligiga sifat jihatdan yangi hodisa yoki jarayonning vujudga kelishigacha bo‘lgan iqtisodiy o‘sishni o‘z ichiga oladi. Neokeynschilar va neoklassik iqtisodiy o‘sish nazariyasining tarafdorlari uzoq davrga mo‘jallangan iqtisodiy o‘sish muddatini asosiy kapitalning amal qilish sikliga teng, deb hisoblaydi.

Real hayotda shunday iqtisodiy jarayonlar bo‘ladiki, o‘zoq va nihoyatda o‘zoq muddatga mo‘jallangan iqtisodiy o‘sishlarni ta’minlaydigan tarkibi, institutsional va funksional o‘zgarishlar o‘zoq vaqtdagi o‘zgarishlarga nisbatan oldinroq, ya’ni, mo‘jaldagi vaqtdan oldin sodir bo‘lishi mumkin. Lekin, shunga qaramasdan nihoyatda o‘zoq muddatdagi iqtisodiy o‘sishni tahlil etganda, bizning fikrimizcha, ning ikki xususiyatini hisobga olish zarur.

Birinchidan, iqtisodiy o‘sish iqtisodiy rivojlanishning tarkibiy elementi, tarkibiy qismi sifatida qaralib, tahlil qilinishi lozim. Sababi, ma’lum qisqa davr ichidagi iqtisodiy usish iqtisodiy sikllini keltirib chiqarishga o‘z ta’sirini ko‘rsatsa, ma’lum bir qisqa davr ichidagi iqtisodiy o‘sish iqtisodiy siklning natijasi sifatida namoyon bo‘ladi. Bundan shunday xulosa chiqardikki, uzoq davr ichidagi iqtisodiy usish tahlil qilinganda e’tiborni uning shu davrdagi o‘sish sur’atiga emas, balki iqtisodiyotdagi global o‘zgarishlar, barqaror tendensiyalar va qonuniyatlarga qaratish lozim bo‘ladi.

Ikkinchidan, iqtisodiy rivojlanishning makroiqtisodiy asoslari, ya’ni tadbirkorlikni rivojlantirish muammolari, ishlab chiqaruvchilar va iste’molchilar manfaatlarining to‘qnashishi bilan bog‘liq bo‘lgan ziddiyatlar hamda tashqi muhitning o‘zgarishi sharoitida yangi iqtisodiy tarkibining tashkil topishi, iqtisodiyotning samaradorligini oshirish va bu masalalarni hal qilishda davlat institutlari rolining o‘zgarishi kabi masalalar tahlil qilinadi.

Demak, makro mikro darajadagi iqtisodiy o‘sish qisqa, o‘zoq va nihoyatda o‘zoq davr ichida bo‘ladimi, bundan qat’iy nazar uning o‘z oldiga qo‘ygan pirovard maqsadi aholini moddiy ma’naviy ehtiyojlarini to‘liqroq qondirish, xalq farovonligini oshirish va xavfsizligini ta’minlashdir.

Iqtisodiy o‘sishdan ko‘zlangan maqsadi quyidagilardan iborat:

- Aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan real milliy daromadni ko‘paytirish;
- Iqtisodiy faoliyat ishtirokchilari va aholining bo‘sh vaqtini ko‘paytirish;
- Real milliy daromadning taqsimlanishi va qayta taqsimlanishini takomillashtirib, jamiyat a’zolarining, jumladan, mehnatga layoqatli va layoqatsiz ishsizlarga tegadigan mahsulot hissasini oshirib borish, ijtimoiy himoyalash, jamiyatda ijtimoiy adolat tamoyillarni qaror toptirish;

Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki, iqtisodiy o‘sishdan ko‘zlangan maqsad, jamiyat a’zolarining moddiy va ma’naviy ehtiyojlarini to‘laroq qondirib, ularni farovonligini oshirishdir.

Mamlakatning kelgusida hududiy rivojlanish formatini aniqlab beruvchi asosiy vazifalar quyidagilardan iborat: qishloq hududlaridan shahar va shahar tipidagi qishloqlarga migratsiya oqimining kuchayishi. O‘zbekiston aholi soni o‘sishining yuqori sur’ati (ayniqsa qishloq hududlarda) bilan ajrab turadi (1.3-1.7%). 2030 yilga kelib O‘zbekiston aholisi soni 37.7 mln. kishini tashkil qiladi, bu ko‘rsatkich 2013 yil ko‘rsatkichidan 22% ga yuqori.

Hozirgi kundagi aholi yashash hududlarining geografik tarkibini saqlanib turilishi sharoitida, asosiy ishchi kuchining o‘sish ko‘rsatkichi qishloq hududlariga to‘g‘ri keladi. 2025 yilga kelib qishloq hududlarida keragidan ortiq ishchi kuchi 7 mln. ga yetishi mumkin. Bu vaziyat migratsiya oqimini kuchayishiga sabab bo‘ladi.

Iqtisodiy o‘sish bilan iqtisodiy muvozanatning o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilganda, bizning fikrimizcha, iqtisodiy o‘sishning iqtisodiy muvozanatlikka ta’sirini va aks ta’sirini tahlil qilish zarur.

Bu ta’sir va aks ta’sir yo‘llari quyidagilardan iborat:

Birinchidan, iqtisodiy o‘sish mamlakat ichida va mamlakataro raqobat sharoitida amalga oshganligi sababli, u tovarlar va xizmatlar sifatini oshirishni va ularning ichki va tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini kuchaytirishni taqozo etadi;

Ikkinchidan, qondirilmagan ehtiyojlarni yangi tovarlar ishlab chiqarish evaziga qondirishga sharoit yaratadi;

Uchinchidan, ishlab chiqarish resurslarning xalq xo‘jaligi tarmoqlari, sohalari va mintaqalari bo‘yicha taqsimlanishini takomillashtirish evaziga ularni samaradorligini oshiradi;

To‘rtinchidan, ishlab chiqarish omillarining unumdorligini oshirish bilan bog‘liq bo‘lgan chora tadbirlar, usullar takomillashtiriladi va inson omiliga e’tibor, unga sarflanadigan investitsiya hajmi ko‘payadi;

Beshinchidan, bozor iqtisodiyoti o‘zining tabiatiga ko‘ra, jamiyatining ba’zi bir ijtimoiy masalalariga salbiy munosibatida bo‘lishiga qaramasdan, iqtisodiy o‘sish, jamiyatdagi ishsizlarni kamaytirish, xavfsizligini ta’minlash va ularni ijtimoiy himoya qilishiga undaydi;

Oltinchidan, iqtisodiyotda mutanosiblik va muvozanatlik ta’minlangan sharoitdagina iqtisodiy o‘sish ro‘y beradi va o‘ziga xos vazifalarini bajara oladi.

Bu yerda o‘sish turli darajada iqtisodiy muvozanatlikning yakuniy natijasisifatida yuzaga chiqadi. Sababi, iqtisodiy muvozanatlik ta’minlanganini ifodalaydigan asosiy ko‘rsatkichlar YaMM va YaIMning oshishi va aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan daromad hajmining ko‘payishidir.

Iqtisodiy mikro, makro va hududiy muvozanatlikning qaror topganligini ifodalovchi va taqsimlovchi muhim integral ko‘rsatkich sifatida yuzaga chiqadi.

Jamiyat tomonidan iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda yuqorida keltirilgan ikki usulining hissasi qay darajada ekanligini aniqlash yalpi milliy mahsulot (YaMM), yalpi ichki mahsulot (YaIM) yoki sof milliy mahsulot (SMM)ning tarkibiy qismlariga qarab aniqlanadi.

Ishlab chiqarilgan mahsulot hajmining ko‘payishi sur’ati bilan uni ishlab chiqarishda ishtirok etgan omillar hajmi o‘rtasidagi mutanosiblikka va iqtisodiy o‘sish turiga bog‘liq. Ma’lumki, iqtisodiy o‘sishning ekstensiv va intensiv tiplari mavjud.

Iqtisodiy o‘sishning ekstensiv turiga moddiy ne’matlar va xizmatlar hajmi qo‘shimcha xarajatlar, ya’ni qo‘shimcha mehnat vositalari va resurslarni ko‘p jalb etish evaziga amalga oshirilsa, intensiv tipda esa ishlab chiqarishning hajmi ishlab chiqarish omillarini sifat jihatidan takomillashtirish, prgressiv texnologiyani joriy etish, mehnat unumdorligini oshirish asosida erishiladi. Bu tipdagi iqtisodiy o‘sish jarayonida ishlab chiqarishning real hajmini o‘sishi jami real xarajatlar hajmining o‘sishiga qaraganda tez sur’atlar bilan rivojlanadi.

Ma’lumki, iqtisodiy o‘sishning ekstensiv va intensiv ko‘rinishi real hayotda sof holda uchramaydi. Hamma vaqt iqtisodiy o‘sish omillarning fan texnika taraqiyoti asosida miqdor jihatidan takomillashuvi har doim ishlab chiqarish vositalariga, ishchi kuchiga, ishlab chiqarish

resurslariga ko‘p investitsiyalar sarflashni taqozo etadi va shu sababli ishlab chiqarish resurslarini sifati o‘zgarib boradi. Shunday ekan, iqtisodiy o‘sishning ekstensiv va intensiv ko‘rinishlari o‘zaro uyg‘unlikda amal qiladi.

Real sektor iqtisodiyotini izchil rivojlanishiga ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilashda hududlarda iqtisodiy o‘sishni ta’minlash va hududiy investitsiya dasturlarini amalga oshirilishi ham ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda

Takliflar. Hududiy dasturlarni qabul qilinishi va bajarilishi orqali:

- mavjud tabiiy resurslarni kompleks va samarali o‘zlashtirish, har bir tumanning iqtisodiy salohiyatidan to‘liq foydalanish, shuningdek xorijiy investitsiyalar hajmlarini ko‘paytirish hisobiga yalpi mintaqaviy mahsulotning o‘sishini ta’minlaydigan mintaqaviy iqtisodiyotni barqaror yuqori sur’atlarda o‘sishiga erishiladi;
- zamonaviy qayta ishlovchi ishlab chiqarishlarni tashkil etish, ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilish va texnologik jihatdan qayta jihozlashni davom ettirish, birinchi navbatda, aholining bandlik darajasi past va dotatsiyada bo‘lgan tumanlarda raqobatbardoshli mahsulotlar ishlab chiqarishni o‘zlashtirish hisobiga yalpi hududiy mahsulot hajmida sanoat korxonalari ulushi oshashi;
- kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni, ayniqsa qishloq joylarda jadal rivojlantirishni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, kichik biznesning yalpi mintaqaviy mahsulotdagi ulushini oshishi hamda shu asosda doimiy ish o‘rinlari va barqaror daromad manbalari yaratish hisobiga aholi bandligi muammolarini hal etiladi;
- xizmatlar ko‘rsatish va servis sohasida, ayniqsa qishloq joylarda tadbirkorlik tashabbuslarini yanada kengaytirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, uning yalpi hududiy mahsulot tarkibidagi ulushining ko‘payishiga erishiladi.

Mamlakatimiz hududlari ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi o‘rtasidagi tafovutlarga barham berishning eng samarali usullaridan biri joylarda, ayniqsa, qishloqlarda kichik va xususiy tadbirkorlik korxonalarini rivojlantirish hisoblanadi. Qishloq joylarida kichik va xususiy tadbirkorlikning taraqqiy topishi qishloq aholisini yangi ish o‘rinlari bilan ta’minlash, qishloq xo‘jaligidagi ortiqcha ishchi kuchini ishlab chiqarishning boshqa sohalariga jalb etish, mahalliy xom ashyo resurslaridan samarali foydalanishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. 1.Chen, H., & Zhao, X. (2024). A Literature Review on Socialized Agricultural Services Enabling High-Quality Rural Development. *Rajapark International Journal*, 1(3), 48–59.
2. Rustamova, D., Makhmudov, O., & Yuldashev, A. (2019). Innovative Activities of Agriculture in Uzbekistan. *World Science.*
3. Mullabayev, B., & Qazakov, T. (2024). Management Systems of Agricultural Products in the Republic of Uzbekistan. *International Journal of Research in Commerce, IT, Engineering and Social Sciences.*
4. Menkyu N.G. Prinsipы makroekonomiki: 4-ye izd./ Per.s ang. – SPb.: Piter, 2009.
5. Samuelson, Pol E., Nordxaus, Vilyam D. Makroekonomika,18-ye izd.: per. s angl,-M.: OOO «I.D. Vilyams», 2009.